

שהוא מלכו של עולם עשה זאת אבשלום, שהקב"ה גזר דבר זה על דוד במעשה בת שבע.

יא-א דכתיב: (שמואל ב' יב, יא) "הנני מקים עליך רעה מביתך", ועל ידי אבשלום נתקיימה בו נבואה זו.

ולפי זה מתפרש הפסוק כך:

"ואבשלום לקח" — את אותה עצה וקיימה.

"ויצב לו בחייו את מצבת אשר בעמק המלך וגו'" — שקיים את מצבת דבריו של הקב"ה,

"ויקרא למצבת על שמו" — שגרם לאותה רעה שתקרא על שמו,

"ויקרא לה יד אבשלום" — שכך היא נקראת.

כיוצא בדבר אתה אומר: על יוסף ששלחו אביו יעקב לראות את שלום אחיו, שגם נעשה בעצה עמוקה — שהיה תחילת סיבת ירידת ישראל למצרים,

שנאמר: (בראשית לז, יד) "וישלחהו מעמק הברון"

ואמר רבי חנינא בר פפא: ש"מעמק הברון" הכוונה בעצה עמוקה של אותו צדיק⁽¹⁾ — אברהם אבינו שקבור בחרון,

דכתיב: בכרית בין הבתרים שאמר הקב"ה לאברהם "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" (בראשית טו, יג) ועל ידי הליכתו של יוסף נתגלגל לבסוף שירדו בני ישראל למצרים.

נאמר שם באבשלום: (שמואל ב' יח, יח) "כי אמר אין לי בן"

ומקשינן: וכי לא חוו ליה בני?

והכתיב: (שמואל ב' יד, כז) "ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת!"

ומתצינן: אמר רב יצחק בר אבדימי: שלא היה לו בן הגון וראוי למלכות.

רב חסדא אמר: גמירי [למודים אנו] במסורת: כל השורף תבואתו של חבירו — אינו מניח בן ליורשו.

ואיהו אבשלום קלייה לדיואב [שורף את תבואתו של יואב]

דכתיב: (שמואל ב' יד, ל) "ויאמר אל עבדיו ראו חלקת יואב אל ידי ולו שם שעורים לכו והציתוה באש ויציתו עבדי אבשלום את החלקה באש" — אם כן לא זכה שבניו ירשוהו.

שנינו במשנה: וכן לענין הטובה משלם הקב"ה מידה במידה, מרים המתינה למשה

[וכמבואר במדרש שם פרשה מד סכ"ד] נקראת עצה עמוקה על שטובתה לא נראית עד אחרית הימים והתחילה במכירת יוסף, עכ"ל.

1. צריך טעם מדוע במעשה אבשלום נתייחס הדבר "למלכו של עולם", ואילו אצל ירידת בני

פרשה פד, ס"ג) וז"ל: העצה שנראית טובתה תיכף אינה נקראת עצה עמוקה בעיני אדם, מה שאין כן העצה שמכוסה ברעות רבות וצרות ורק תחת המכסה, עמוק עמוק שם מונחים כל הטובות, זה נקרא עצה עמוקה, ולכן העצה שנתן הקב"ה לאברהם לברור הגלות (ולא גיהנם)

שעה אחת — והמתינו לה כל ישראל שבעה ימים.

ומקשינן: מי דמי? וכי זו מדה כנגד מדה?

והרי התם מרים המתינה רק **חדא שעתא**, ואילו **ככא** המתינו לה כל ישראל **שבעה יומי**!

ומתריצין: אמר **אביי**: אימא [אמור] בשינוי קצת: ולענין הטובה אינו כן, ואין משלמים לאדם בדיוק מידה כנגד מידה אלא יותר.

אמר ליה **רבא**: כיצד אפשר לפרש את המשנה שלענין טובה משלמים לאדם יותר, והא וכן לענין הטובה קתני! משמע שתשלום הרעה והטובה הם באותה מידה!

אלא אמר **רבא**: הכי יש להבין הא דקתני:

וכן היא לענין הטובה,

כלומר: **דבאותה מדה** [באותו ענין ואופן] משלמים לו לאדם,

אבל ולעולם מדה טובה מרובה בתשלום ממדת פורענות, ולכן אינו מקבל כגמולו בלבד אלא יותר ממה שעשה.

נאמר במרים: (שמות ב, ד) **"ותתצב אחותו מרחוק"**

אמר רבי יצחק: פסוק זה כולו על שם שכינה נאמר, שהוא רומז להשגחת השכינה על משה רבינו:

"ותתצב" — דכתיב: (שמואל א' ג, י) **"ויבא ה' ויתיצב וגו'."**

"אחותו" — דכתיב: (משלי ז, ד) **"אמור לחכמה אחותי את"**, והחכמה היא אצל הקב"ה ומפיו, שנאמר: **"כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה"** (משלי ב, ו).

"מרחוק" — דכתיב: (ירמיהו לא, ב) **"מרחוק ה' נראה לי"**,

"לדעת" — דכתיב: (שמואל א' ב, ג) **"כי אל דעות ה'"**,

"מח" — דכתיב: (דברים י, יב) **"מה ה' אלהיך שואל מעמך"**,

"יעשה" — דכתיב: (עמוס ג, ז) **"כי לא יעשה ה' אלהים דבר"**,

"לו" — דכתיב: (שופטים ו, כג) **"ויקרא לו ה' שלום."**

נאמר: (שמות א, ח) **"ויקם מלך חדש על מצרים"**

רב ושמואל נחלקו בפירוש הדבר:

חד אמר: מלך חדש ממש,

וחד אמר: שנתחדשו גזירותיו כאילו היה מלך חדש.

מאן דאמר חדש ממש — דכתיב: במפורש **"חדש"**,

ומאן דאמר שנתחדשו גזירותיו הרי זה משום דלא כתיב וימת מלך מצרים וימלוד תחתיו מלך חדש, משמע שאותו מלך היה.

ולפי זה, מה שנאמר: (שם) **"אשר לא ידע את יוסף"** אין הכוונה שלא ידע את מעשיו,

ולכן דן בדבר: **במה נדונם** באיזה דין מיתה נמית את ישראל שלא יוכל לדון אותנו בו?

אם **נדונם באש**, שמא ניענש מידה כנגד מידה באש,

שהרי **כתיב**:⁽²⁾ (ישעיהו סו, טו) **"כי הנה ה' באש יבא"**, ו**כתיב**: **"כי באש ה' נשפט וגו'"** (שם טז).

אם נדונם **בחרב**, שמא ניענש מידה כנגד מידה בחרב,

שהרי **כתיב**: [שם] **"ובחרבו את כל בשר"**.
אלא **בואו ונדונם במים**, שלא יוכל הקב"ה להעניש אותנו באותה מידה,

שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מכול לעולם, שנאמר: (ישעיהו נד, ט) **"כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ"**,

אבל והן המצרים **אינן יודעין** שהשבועה היתה רק **שעל כל העולם כולו ביחד אינו מביא מכול**, אבל על אומה אחת הוא מביא.

אי נמי יש דרך אחרת להענישם במים: הוא **אינו מביא עליהם מכול**, אבל **הן באין ונופלין בתוכו** בתוך המים,

אלא הכוונה היא: **דחה דמי כמאן דלא ידע** ליה [שהיה עושה עצמו כמי שלא ידע אותנו] כלל.

נאמר: (שם ט) **"ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל"**

תנא בברייתא: הוא פרעה התחיל בעצה תחילה — לפיכך לקה בעשרת המכות תחילה,

הוא התחיל בעצה תחילה, **דכתיב**: **"ויאמר אל עמו"**

לפיכך לקה תחילה, כדכתיב: (שמות ז, כט) **"ובכה ובעמד וכל עבדיך יעלו הצפרדעים"** קודם **"בכה"** ואחר כך **"בעמד"**.

נאמר: (שם א, י) **"הבה נתחכמה לו"**

ומקשינן: הבה נתחכמה להם, **מיבעי ליה** למימר:

אמר רבי חמא ברבי חנינא: כך פירוש הכתוב, **באו ונחכם למושיען של ישראל** לבקש לנו חכמה כנגדו, והכוונה **"לו"** — הוא להקב"ה.

ומה היה צד התחכמות זה?

שידע שדרכיו של הקב"ה לדון מדה כנגד מדה, כמו שהיה לדור המבול ולאנשי סדום.

נתייחסה ירידת מצרים לאברהם, ואילו עונש אבשלום נתייחס רק למלכו של עולם, כי דוד לא בירר לו את העונש כלל כמו שהיה אצל אברהם. עבודת דוד.

2. פירש בכך יהודע שאין הכוונה שהם עצמם אמרו פסוק זה, אלא הם אמרו: אם נדונם באש

ופירש בכלי יקר על התורה (וישב לו, יד) וז"ל: והקרוב אני לומר בזה, לפי שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, אמר הקב"ה לאברהם במה תרצה שידונו בניך בגיהנם או במלכיות, ואברהם בירר לו המלכיות, אם כן זאת העצה היעוצה אשר יעץ אברהם לברר המלכיות במקום הגיהנם, עכ"ל. ולפי זה מובן היטב מדוע

וכן הוא אומר: (שמות יד, כז) "ומצרים נסים לקראתו".

והיינו דאמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: (שמות יח, יא) "כי בדבר אשר זדו עליהם"

לומר: שבקדירה שבישלו — בה נתבשלו, שעונשם היה מידה כנגד מידה שטבעו בים.

והוינן בה: מאי [כיצד] משמע דהאי "זדו" לישנא דבישול בקדירה הוא?

ומבארין: דכתיב: (בראשית כה, כט) "ויזד יעקב נזיד".

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי סימאי: שלשה אנשים היו עם פרעה באותה עצה: בלעם, ואיוב, ויתרו,

בלעם שיעץ עצה זו לפרעה — עונשו היה שנהרג במלחמת מדין,

איוב ששתק ולא אמר דבר — נידון ביסורין, כמבואר בספרו,

יתרו שברח מפני שלא רצה להשתתף בעצה — זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית בסנהדרין,⁽³⁾

שנאמר: (דברי הימים א' ב, נה) "ומשפחות סופרים יושבי (תלמידי) יעביה, תרעתיהם,

שמעתיהם, סוכתיהם, חמה הקינים הבאים מהמת אבי בית רכב",

ויעבץ היה אדם גדול בתורה, כדכתיב: "ויקרא יעבץ לא — להי ישראל אם ברוך תברכני בתורה והרבית את גבולי בתלמידים וגו' ויבא א — להים את אשר שאל" (דה"א ד, י).

"תרעתים" — מפרש בספרי ששמעו תרועה בהר סיני, לשון אחר: "תרעתים" — על שם שהיו יושבים בשערי ירושלים.

"שמעתים" — ששמעו מצות אביהם, שהפסוק מדבר בבני יונדב בן רכב, והם היו מבני בניו של יתרו, כמפורש בהמשך שהמה הקנים.

"סוכתים" — על שם שהיו יושבים בסוכות, כדכתיב: (ירמיהו לה) "ונשב באהלים"

וקורא להם הפסוק: "משפחת סופרים" — דהיינו סנהדרין, וכן "תרעתים" — פירושו זקני שער.

וכתיב: (שופטים א, טז) "ובני קיני התן משה זגו" משמע שהם היו הקינים יושבי יעבץ, שהיו יושבי מקום העצה של ישראל.

כתיב שפרעה אמר: (שמות א, י) "ונלחם בנו ועלה מן הארץ"

בלעם שנהרג, שפיר הוי מדה כנגד מדה על מה שיעץ, אבל איוב ששתק למה נדון ביסורים, ובמה היה זה מדה כנגד מדה, וכן יתרו שברח במה היה בזה מדה כנגד מדה שבניו ישבו בלשכת הגזית.

ותירץ, דנראה דהטעם דאיוב שתק היה משום שחשב שגם אם ימחה לא יועיל לו כי

מצינו בדורות שקדמו שנפרע הקב"ה מן הבריות באש, והתלמוד מביא את הפסוק לייפות את הלשון ולקצר הדברים.

3. בהגדה של פסח מבית לוי, הובא בשם הגרי"ז להעיר, שכיון שהקב"ה מעניש במדה כנגד מדה, וכמבואר בסוגין, אם כן צריך עיון, דבשלמא

וזהו כוונת הכתוב: "שרי מסים" — דבר שמשום [דבר שרודה ומרגיל להשים] (לבנים) לעבודה, שאותו מלבן שתלו לו לפרעה, היה לישראל רידוי להשים לבנים.

וכן המשך הכתוב: "למען ענותו בסבלותם" שלכאורה ["ענותם" בלשון רבים מיבעי ליה].

אלא הכוונה היא כמו שנתבאר: למען ענותו לפרעה, בשביל סבלותם דישראל — בשביל שיטו ישראל שכם לסבול.

כתוב: (שם) "ויבן ערי מסכנות לפרעה"

רב ושמואל נחלקו בביאור לשון "ערי מסכנות".

חד אמר: שפירושו, ערים שמסכנות את בעליהן, שעל ידי אותם הערים ואותה עבודה נסתכנו מצרים ליטבע בים.

וחד אמר: שפירושו, ערים שממסכנות [שמדלדלות] את בעליהן, כמו שכתוב: "וינצלו את מצרים", שאירע להם כך בשביל עבודה זו.

כך פירש רש"י בפירושו ראשון, (ולפירושו זה לא גורסים את המשך הגמרא: דאמר מר וכו').

פירוש נוסף מביא רש"י במחלוקת רב ושמואל: שמדובר על כל בנינים שאדם בונה,

ומקשינן: שלכאורה "ועלינו" מן הארץ מיבעי ליה לומר, שהרי התכוון לומר שישראל יילחמו במצרים ולבסוף יגרשו את המצרים מארצם.

ומתצינן: אמר רבי אבא בר כהנא: פרעה אמר "ועלה" על אחרים, כאדם שמקלל את עצמו וכיון שאינו רוצה להוציא מפיו קללה על עצמו תולה קללתו בחבירו.

כתיב: (שם יא) "וישימו עליו שרי מסים"

ומקשינן: שלכאורה "עליהם" בלשון רבים מיבעי ליה לומר, שהרי שמו על ישראל,

ומתצינן: תנא דבי רבי אלעזר ברבי שמעון: ה"עליו" בלשון יחיד מלמד,

שהביאו מלבן — כמין דפוס שממלאים אותו טיט ועושים בו את הלבנים, ותלו לו לפרעה בצוארו כאילו אף הוא משתתף בעבודה,

וכל אחד ואחד מישראל שאמר להם למצרים: איסטנים [מפונק] אני ואיני רגיל בעבודה כזו,

אמרו לו: כלום איסטנים אתה יותר מפרעה?

ולכן כתוב ששמו "עליו" בלשון יחיד, שהכוונה לפרעה, (שעליו מדובר בפסוקים הקודמים), ועל ידי כך העבירו את כל ישראל בפרך.

וביתרו, משום שברה ועזב חצרות מלכים — שהיה מיועצי פרעה, לכן זכה שבניו ישבו בלשכת הגזית, ושפיר שיך מימרא זו לסוגין שמדבר על מדה כנגד מדה.

דבריו לא יתקבלו, ולכן נענש ביסורים, שהרי מי שיש לו יסורים צועק אף על פי שיודע שהצעקה לא תועיל לו, מכל מקום כשכואב צועקים, ולכן נענש ביסורים וצעק, וזה היה המדה כנגד מדה.

משום שראשון ראשון מהבנינים שהיו בונים, היה פי תהום בולעו בארץ.

(שם יב) "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ"

ומקשינן: שלכאורה "כן רבו וכן פרצו" בלשון עבר מיבעי ליה!

ומתצינן: אמר ריש לקיש: רוח הקדש היתה מבשרתן את ישראל על העתיד, ואומרת למצרים שככל שיענו אותם כן ירבה וכן יפרוץ.

ויקוצו מפני בני ישראל, ומבארין שלשון "ויקוצו" מלמד שהיו דומין בעיניהם של המצרים בקוצים, שכאשר ראו שבני ישראל פרים ורבים, הרגישו המצרים כאילו עיניהם וגופם מלאים קוצים⁽⁴⁾.

ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. ודרשינן מהו לשון "בפרך" רבי אלעזר אמר יא-ב שהוא נוטריקון של בפה רך, וביאורו שמשכו המצרים את בני ישראל כדיבור רך. ובתשלום שכר, עד שהרגילום לעבודה מרצונם, ואחר כך כפוח עליהם.

רבי שמואל בר נחמני אמר ש"בפרך" מלשון בפריכה, וביאורו בשברון גוף ומתניים⁽⁵⁾.

שאחד פירש: שמסכנות את בעליהן, שפעמים שנופל מהבנין ומת,

ואחד פירש: שמסכנות את בעליהן — שמביא את האדם לעניות,

(ולפירוש זה גורסים את המשך הגמרא)

דאמר מר: כל העוסק בבנין מתמסכן — נהיה עני.

(שם) "את פיתום ואת רעמסם"

זה היה מקום אחד, ושם אחד היה השם האמיתי ושם אחד היה כינוי,

ורב ושמואל נחלקו בדבר,

חד אמר: פיתום שמה,

ולמה נקרא שמה [ולמה כינוהו] רעמסם?

משום שראשון ראשון מהבנינים שהיו בונים, היה מתרוסס [נשבר, מתמוטט], והיו חוזרים ובונים, ושוב היה נופל.

וחד אמר: רעמסם שמה,

ולמה נקרא שמה [ולמה כינוהו] פיתום?

פרשת בלק על ויקן מואב מפני העם].

5. במדרש רבה פרשת בהעלותך, דרשינן שנטל פרעה סל ומגריפה ואמר לכלם בבקשה מכס עשו עמי היום בטובה, ובסוף היום מנו המצרים את מספר האבנים וחייבום לעשות כך גם בימים הבאים, וביאר מהרש"א שלכן דרש רבי אלעזר את הפרך הראשון לפה רך, אף שמשמעותו בכל

4. המהרש"א ביאר שדרשינן כך, משום שלא נכתב ויקוצו בחייהם כמו קצתי בחיי, וברש"י מבואר שישראל נראו להם כקוצים בעיניהם, וכן משמע במדרש שאמרו שהיו ישראל דומין כקוצין. אך המהרש"א ביאר שהמצרים נעשו כקוצים בין החוחים, וכן כתב בכלי יקר שחששו שבריבוי ישראל יהיו היהודים כגידולין והמצרים כפסולת וישליכום מהארץ, [ועיין במדרש רבה